

סגולה

יציאת המצרים מארץ ישראל

יציאת מצרים במבט יוני

קושיות זורואסטריות

נרוז וליל הסדר

הפרוזדור עולה לטרקלין

תהלוכת היישובים

ניסן תשפ"ה | 1.338 | אפריל 2025 | גיליון 178

מגזין ישראלי להיסטוריה

סגולה באתר החדש!

היסטוריה פוגשת חדשנות

גישה חופשית לתוכני
העבר של המגזין

הגיליון החדש לקריאה נוחה
אצלכם בכל מסך ומכל מקום

מנויים ותיקים? תקבלו חצי שנה של מינוי לאתר ללא תוספת תשלום
ותמשיכו להתחבר אל העבר ולהעשיר את ההווה

46

הפרוזדור והטרקלין

בחול המועד פסח לפני 75 שנה התקיימה בעיר הבירה תהלוכה של מתיישבי פרוזדור ירושלים. למראה המשאיות שהציגו לראווה את תנובת המשקים החקלאיים אפשר להבין מה היו חששותיה של העיר שחרדת המצור עוד לא סרה ממנה

יוסי שפנייר

58

מסע בזמן

למראית עין הייתה זו חנות למוצרי אינסטלציה בתל אביב. למעשה היה זה הלב הפועם של תעשיית הנשק המחתרתית של היישוב העברי. מה קרה כשהבריטים כמעט חשפו את הסליק הכי חשוב ביישוב?

תמר הירדני

מדורים

- 3.....דבר העורך
- 7.....ההיסטוריה חוזרת ועידת מינכן
- 8.....חדשות
- 14.....בימים ההם אירועים נבחרים בחודש ניסן
- 64.....ביקורת ספרים מפרשבורג לירושלים
- 72.....ראו אור
- 74.....תשבצים וחידות

16

יציאת המצרים

אין בידינו עדויות חוץ מקראיות על יציאת בני ישראל ממצרים, אך באותה תקופה יש עדויות דווקא על יציאת המצרים מכנען. האם יש קשר בין ההיסטוריה של יציאת המצרים לבין הסיפור על היציאה ממצרים?

אסף אברהם

24

הגדת לבנך ביונית

איך הרגישו המצרים כששמעו את שסיפרו היהודים על בריחת אבותיהם מהמצרים הרשעים? בכתביהם של דוברי יונית שחיו במצרים מובא סיפור שאימץ את כל הפרטים על יציאת מצרים, אך הפך את זהותם של הטובים והרעים

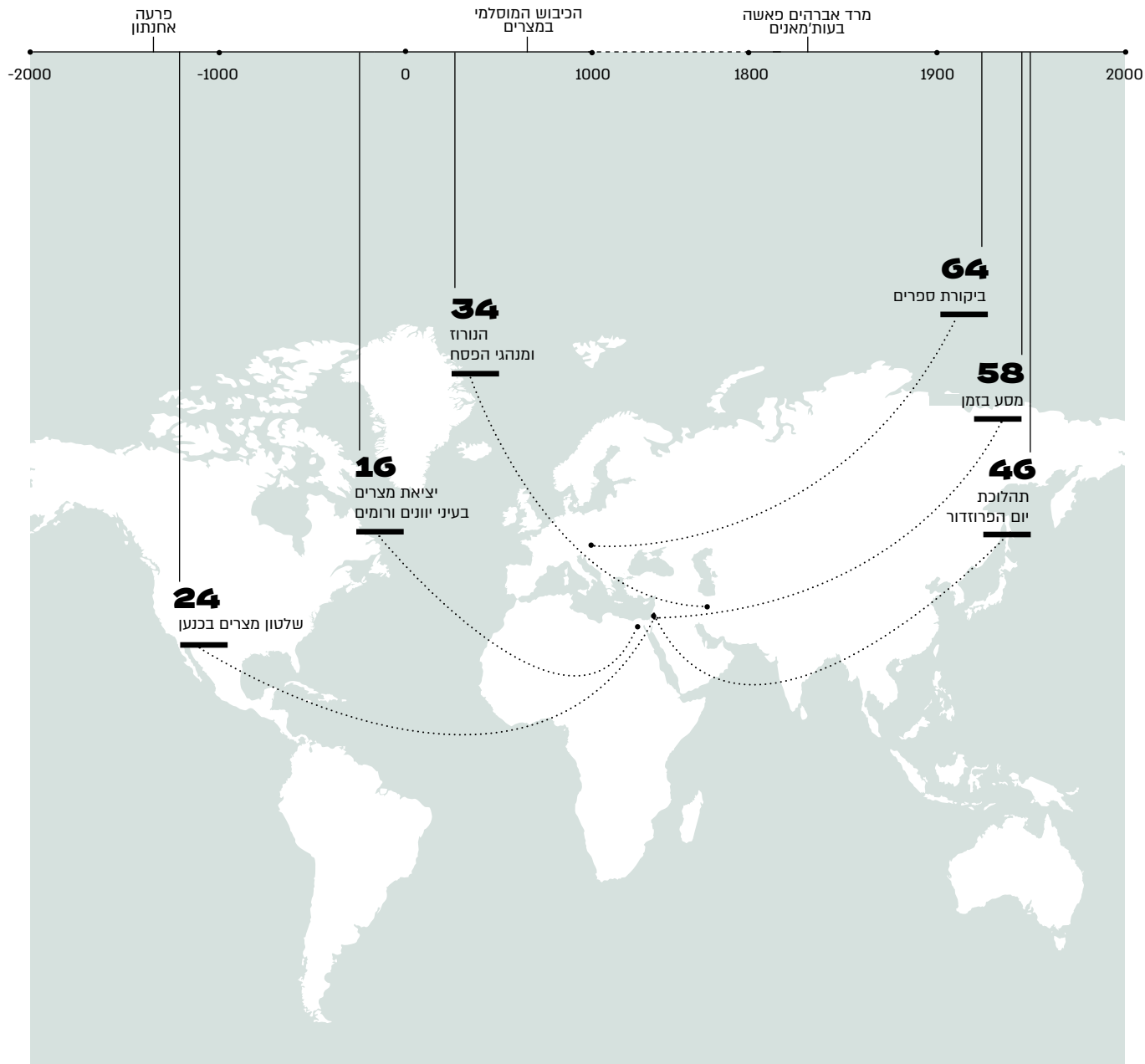
יעל אסקוהידו

34

מנהגים מתגלגלים

חג הפסח נקבע בתורה כזכר ליציאת מצרים, אולם מתברר כי יש דמיון בינו לבין חג פרסי. מנהגים הנקשרים לנורוז – ראש השנה הזורואסטרי שחל באביב – עשויים להסביר חלק ממנהגי הפסח שמקורם לא ברור

אסתר שקלים

העניקו ליקיריכם מתנה

לרכישת מינוי מתנה במחיר היכרות

להרשמה ולכרטיסים:
058-5416146
 service@segulamag.com

שירות לקוחות
 service@segulamag.com
 058-5416146
 חייגו ונחזור אליכם תוך 48 שעות
 מענה אנושי - א'ד' בין השעות 9:00-14:00
 אפשר לשלוח הודעת טקסט

סגולה - מגזין ישראלי להיסטוריה
 www.segulamag.com
המערכת
 segula@segulamag.com
 יד חרוצים 10, ירושלים, 9342148
 טלפון 02-5004351

הדרך שלא נבחרה

יהדות הונגריה פרחה במפנה המאה העשרים, אך כיום אנחנו יודעים עליה מעט מאוד. דמותו של הרב שמואל גלזנר – העומדת במרכז הספר – מאירה את הגיוון של יהודי הונגריה בעבר, ואולי גם מרמזת על אפשרויות חדשות בהווה

עדריכלים, עיתונאים, ציירים ומנצחי תזמורות. כרבע מכלל הסטודנטים באוניברסיטאות היו יהודים, פי חמישה מחלקם באוכלוסייה. מספר היהודים שקיבלו תוארי אצולה היה גדול בהרבה מחלקם היחסי, ועורכיהם של מרבית העיתונים החשובים בהונגריה היו יהודים. יהודים שהיגרו מהונגריה למדינות אחרות, ובהן גם ישראל, הפכו לדמויות משפיעות בכל היבטי החיים – באקדמיה, בכלכלה, בתרבות, בחברה, בספורט ובאמנות. בניגוד ליהודי הונגריה, הרי שהונגריה עצמה – שנוסדה במפנה האלף הראשון – לא הצליחה להפוך למדינה מודרנית ומשגשגת. מאז מחצית המאה ה-19 היא ספגה שלוש מפלות מדיניות וצבאיות – כישלון המרד בתקופת אביב העמים, ומפלות צבאיות קשות בשתי מלחמות העולם – ואלה הובילו לחלוקתה, לפיזור תושביה בין מדינות אחרות, ולהידרדרות כלכלית, מדינית ותרבותית. ייתכן כי זו הסיבה לידע המועט

ד מלחמת העולם הראשונה חיו בהונגריה קרוב למיליון יהודים, מספר גבוה מזה של יהודי גליציה וגרמניה. רק באימפריה הרוסית – שכללה גם את פולין, ליטא, לטביה, אוקראינה ובלארוס – התגוררו יהודים רבים יותר. באותה תקופה הייתה יהדות הונגריה המשגשגת, המשפיעה והמוצלחת ביותר בהשוואה לקהילות היהודיות האחרות בעולם, והיה לה מעמד דומה לזה של יהדות ארצות הברית בסוף המאה העשרים וראשית המאה ה-21. במפנה המאה העשרים החזיקו יהודי הונגריה בעמדות מפתח בכל תחומי החיים, החל בתעשייה, במסחר ובבנקאות, דרך הפוליטיקה, האקדמיה והתקשורת וכלה בתרבות, באמנות ובספורט. ערב מלחמת העולם הראשונה היו מאתיים אלף יהודי בודפשט כרבע מאוכלוסיית הבירה, ורבים מהם היו עורכי דין, רופאים, תעשיינים, בנקאים, פרופסורים,

מפרשבורג לירושלים
הרב גלאזנר,
האורתודוקסיה
ההונגרית והציונות
יואב שורק

מרכז זלמן שזר, תשפ"ה, 408 עמ'

במהלך המאה ה-19 התפצלה יהדות
הונגריה לשלוש קהילות נבדלות. נאולוג,
אורתודוקס וחסידי, איור על כריכת השנתון
Illustrirtes Israelitisches Jahrbuch לשנת תר"ך
(1860-1859)

יהדות הונגריה הייתה המשגשגת, המשפיעה והמוצלחת ביותר בהשוואה לקהילות היהודיות האחרות בעולם

ופוליטיים ייחודיים, הביאו לכך שבהונגריה, ובה לבדה, נוצרו מעין שלוש קבוצות יהודיות שונות זו מזו. בבירה בודפשט ובדרום המדינה גרו בעיקר יהודים מודרנים אשר ביקשו להתערות במרחב ההונגרי ולשם כך נטשו את אורח החיים המסורתי ואימצו רפורמות דתיות, לעתים מרחיקות לכת; בצפון מערב המדינה שילבו רוב היהודים אורח חיים מסורתי, שכלל הקפדה על שמירת מצוות, עם תרבות המערב; ובצפון מזרח הונגריה התרכזו שומרי מצוות שמרנים אשר דבקו במסורת, הביטו בחשש על העולם המודרני ודחו את אלה שביקשו להתקרב אליו.

בין שלוש הקבוצות התפתחה מערכת יחסים מורכבת, והיא שהפכה את

שלנו על תולדותיה של יהדות הונגריה. לאחר השואה היו אמנם חוקרים יוצאי הונגריה שהקצו חלק מזמנם לכתובת קורותיה, אך הם היו מעטים מאוד בהשוואה לחוקרים שעסקו בקורות היהודים במדינות אחרות באירופה. בסוף המאה העשרים חוקרים אלה הלכו לעולמם, והעניין האקדמי בחקר היהדות דוברת ההונגרית הלך ופחת. למרבה הפלא קם בראשית המאה ה-21 דור חדש של חוקרים המתעניין ביהדות הונגריה על אף שלא נולד בה, וספרו של יואב שורק הוא אחת התוצאות של מגמה חדשה זו.

דתות יהודיות

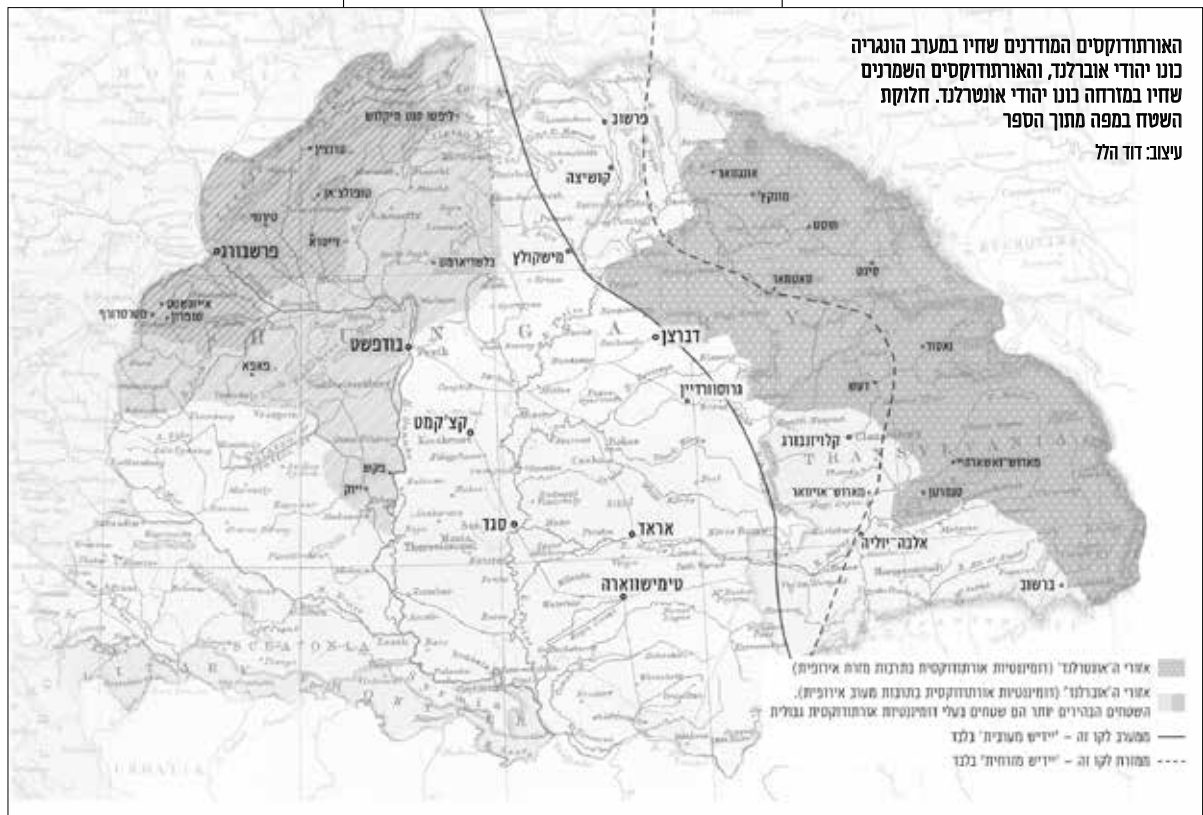
תהליכי הגירה והתיישבות יוצאי דופן, ומנהיגות בעלת מאפיינים חברתיים

אוברלנד, ואילו האורתודוקסים השמרנים והמסוגרים יותר, שרבים מהם גם נטו לחסידות, התגוררו בעיקר במזרח, באזור שכונה אונטרלנד.

מי שהניח את התשתית לקיומו של המושג אורתודוקסיה היה רב הונגרי – הרב משה סופר המכונה החתם סופר. בזיכרון היהודי הקולקטיבי התקבעה הונגריה דווקא בזכות תפיסת העולם הקנאית שהתפתחה בה, ושתי הדמויות המייצגות השקפת עולם זו הן הרב חיים אלעזר שפירא, האדמו"ר השלישי של חסידות מונקטש, והרב יואל טייטלבוים, מייסדה של חסידות סאטמר הקנאית. בניגוד למקובל, תפיסת עולם קנאית

יהדות הונגריה ליוצאת דופן. אפילו שלטונות המדינה הכירו בעצמאותן של הקהילות השונות, והיהודים יכלו לבחור לאיזו קהילה להשתייך. על אף שרוב האורתודוקסים התרכזו בצפון המדינה, ורוב הרפורמים – שבהונגריה כונו נאולוגים – התרכזו בדרומה, היו גם ערים שהייתה בהן יותר מקהילה אחת. ההפרדה הגאוגרפית אפשרה לאורתודוקסים לנהל את קהילותיהם בלי לחשוש מהשפעתם של הרפורמים והמתבוללים, אך גם המחנה האורתודוקסי נחלק כאמור לשניים. האורתודוקסים המודרנים שהשתלבו בחברה ובתרבות התרכזו בעיקר במערב, באזור שכונה

"רב קשיש בעל זקן" שיבה מתעופף, חיצוניות פטריארכלית המסתירה מזג צעיר לווהט. ובעלותו על הדוכן בבית הכנסת אין הוא קורא לחזרה לגטו

ציוני בהונגריה

כדי לעמוד על מקוריות חשיבתו של הרב גלזנר ועל הרלוונטיות של תפיסתו עולמו גם כיום, למעלה ממאה שנה לאחר שניסח אותה, כדאי לעיין במאמרו המובא בנספח ג' בסוף הספר. המאמר תורגם אמנם לעברית לפני עשרות שנים, אך הקוראים יכולים להחליף את המושגים הישנים באלה המתאימים לימינו, תוך מחשבה הן על החרדים בני

לא אפיינה את רוב יהודי הונגריה, לא את הנאולוגים ולא את האורתודוקסים. הקנאות ההונגרית הנודעת, שהתפשטה בהמשך גם למדינות אחרות לרבות ישראל וארצות הברית, נוצרה דווקא מתוך מחלוקת בתוך האורתודוקסיה. הספר מציג אחת מהדמויות הרבניות שנאבקו בכל כוחן לקידומה של תפיסת עולם אורתודוקסית מתונה, מודרנית ובמידה רבה גם ליברלית. הרב משה שמואל גלזנר כיהן כרבה של העיירה קלוז' במשך 44 שנה, מ־1877 עד 1921, אז עלה לארץ ישראל. מרק אנטל, קומוניסט חילוני שניהל את בית הספר של רשת 'תרבות' בקלויזנבורג, תיאר את דמותו:

רב קשיש בעל זקן שיבה מתעופף, חיצוניות פטריארכלית המסתירה מזג צעיר לווהט. ובעלותו על הדוכן בבית הכנסת אין הוא קורא לחזרה לגטו, אלא דורש – "נלמד את ילדינו מקצוע. יש לחנך דור חדש חזק, עובד, המוצא סיפוק בעבודה היוצרת, בריא ובעל שרירים. החינוך העברי יתנהל בסמל העבודה" (עמ' 16).

יהודים מהפגל הנאולוגי שאפו להשתלב באוכלוסייה ההונגרית הכללית. בית הכנסת הנאולוגי בסולנוק שבהונגריה, גלוית דואר, המאה העשרים

טען כי היהדות אינה רק דת אלא גם לאום. הרב משה שמואל גלזנר
geni.com

דורנו והן על אלה הרואים בדת היהודית
דבר שעבר זמנו:

מאז הופעתה של תנועת הרצל ...
דשו רבים בשאלה אם יש לראות
את היהדות כפיזורה בין האומות
ובהתחברותה אליהן כאומה בפני
עצמה ... כוויכוח בשאלה זו נפגשים
שני הכיוונים הקיצוניים ביהדות,
ויחד הם מתקוממים, כל אחד בטעמיו
ובנימוקיו, לרגש הלאומי המתעורר
– המתבוללים מצד אחד והמתקראים
'חרדים' מצד אחר. המתבוללים אינם
מאמינים בעתידה של היהדות והם
קשורים בה קשר נימוסים בלבד. קשר
זה מתבטא בביקור ב'טמפל' בימים
הנוראים ובימי זיכרון, ואילו בכל שטחי
החיים אינם נבדלים מן הנוצרים כל
עיקר ... ליהודים הנאמנים [החרדים]
לא היה אומץ להופיע ולדגול באמת
הפשוטה, שהיהדות שעמדה במשך
אלפיים שנות הגלות בניסיונות הקשים
ביותר – בכוחה של האמונה הבלתי
מעורערת בגאולה האמיתית שתביא
לגילוי מלא את החיים הלאומיים
של העם היהודי על אדמת הקודש
בארץ ישראל – אינה נכונה לוותר על
תקוותיה במחיר אמנציפציה שעל
הנייר ... המכונים 'חרדים' מתכששים
ללאומיותם היהודית מטעמים מדיניים
כביכול, ומשתפים בזה פעולה עם
המתבוללים. האמת היא שהעם היהודי
הוא לאום בעל שאיפות לאומיות ככל
הלאומים, ולפיכך יש לשרש את השקר
ההוא שאנו עדה דתית בלבד (עמ'
336-339).

הספר מורכב משלושה חלקים. החלק
הראשון והקצר ביותר מתאר את
תולדות היהודים בהונגריה, ובעיקר את

התפתחותה של היהדות האורתודוקסית
הייחודית למדינה זו. בחלק זה מתוארת
גם משפחתו של הרב משה שמואל, בדגש
על אביו, הרב אברהם גלזנר, שכיהן לפניו
כרבה של קלוז'. החלק השני והמרכזי
עוסק ברב משה שמואל עצמו, ומתאר
כיצד – בניגוד לרוב הרבנים בסביבתו
הקרובה – אימץ הרב גלזנר השקפת
עולם ציונית דתית, והיה לאחד ממנהיגיה
של תנועת המזרחי בהונגריה. הוא עורר
עליו את חמתם של הקנאים ההונגרים,
והם ערערו על סמכותו ועל פסיקותיו
ההלכתיות.

הרב גלזנר קרא 'לחנך דור חדש חזק,
עובד, המוצא סיפוק בעבודה היוצרת,
בריא ובעל שרירים'. משפחה יהודית
מבודפשט, 1948

Fortepan/Hámori Gyula

הרב גלזנר היה נינו של החתם סופר, אך כמו בסיפורי אגדות, לעתים דווקא הנסיך יורש העצר הוא זה שמעז למרוד בערכיה של המסורת המלכותית

הובילו לכך באופן מובהק מי שכונו בסופה של התקופה 'נאולוגים'. ואולם, גם הזרם המרכזי והמתון של האורתודוקסיה ה'אוברלנדית' לא היה רחוק מכך (עמ' 155).

להקשיב לזמן

הרב גלזנר היה נינו של החתם סופר – החשוב והמשפיע שברבני הונגריה בעת החדשה – אך כמו בסיפורי אגדות ובסרטי הרפתקאות של דיסני, לעתים דווקא הנסיך יורש העצר הוא זה שמעז למרוד בערכיה הקלוקלים של המסורת המלכותית ומבקש לצקת בה תכנים חדשים המכוונים לעתיד ולא רק להנצחת הקיים. הרב גלזנר הבין כי התהפוכות שהתרחשו בעולם במפנה המאה העשרים מחייבות חשיבה רעננה ומחודשת על תפיסת העולם האורתודוקסית.

החלק השלישי מתאר את מצבם של חלק מיהודי הונגריה, רובם אורתודוקסים, לאחר מלחמת העולם הראשונה, כאשר בעקבות מפלתה של הונגריה וחלוקת שטחה בין מדינות שונות מצאו את עצמם אזרחים רומנים. בחלק זה מתוארים ניסיונותיהם לשמר את אופייה של יהדותם במדינה שונה מזו שבה פיתחו את אורח חייהם המיוחד במשך זמן רב, במיוחד על רקע פריחתה של הצינונות לאחר הצהרת בלפור וראשית המנדט הבריטי בארץ ישראל. בהונגריה, בניגוד לרוב מדינות אירופה, ההתנגדות לצינונות הייתה גורפת בקרב שלוש הקבוצות היהודיות:

הכוח הדומיננטי בקרב יהדות הונגריה במאה ה-19 היה החתירה להשתלבות ולשוויון כ'הונגרים בני דת משה'.

לאחר מלחמת העולם הראשונה פרצה מלחמה בין הונגריה לרומניה, ובעקבותיה סופח אזור טרנסילבניה לרומניה. גידוד חיל הרגלים הרומני ליד בניין הפרלמנט ההונגרי בבודפשט, 1919

צילום: מור ארדיאי, ספריית מטרופוליסטן ע"ש ארווין סנו, בודפשט

במחצית הראשונה של המאה העשרים
שגשגה הקהילה היהודית בבודפשט
דמוגרפית, תרבותית ומקצועית. רחוב
קיראי בבודפשט, הלב הפועם של המסחר
היהודי, 1929

צילום: אימרה קינסקי, ספריית מטרופוליטן
ע"ש ארווין סבן, בודפשט

**מהספר עולה תובנה
כי תפיסת העולם
האורתודוקסית,
שמשמעותה אורח
חיים המחויב באופן
עמוק למסורת היהודית
ולשמירת מצוות דקדקנית,
יכולה להיות מגוונת**

גלזנר קורא אפוא תיגר על האורתודוקסיה ההונגרית מתוך לב לבה ההיסטורי והמשפחתי ומתוך מקורות הסמכות שלה עצמה. האיש שצמח בתוככי היהדות שהוא מכנה 'נאמנה', כלומר זו המסורה לתורה והמעדיפה אותה על פני כל השפעה חיצונית, וליווה אותה במעבר מזהות יהודית כללית לזהות אורתודוקסית, קורא למעשה לשינוי הדרך (עמ' 17).

מהספר עולה תובנה כי תפיסת העולם האורתודוקסית, שמשמעותה אורח חיים

טענתו המרכזית הייתה כי בעולם החדש, ולאחר התערורות התנועה הציונית, היהדות האורתודוקסית שוב אינה יכולה לדבוק במנהגי העבר, וכי עליה להתמודד באומץ ובנחישות עם אתגרי הזמן. הוא סבר כי יש לאמץ את תפיסת הלאומיות היהודית ולקדם את הרעיון של שיבת עם ישראל לארצו. השקפתו הנחשונית עוררה עליו את חמתם של עמיתיו השמרנים, אך במקום להתייחס באופן ענייני לטענותיו ולנימוקיו הם בחרו לתקוף אותו ולזלזל בכישוריו התורניים:

השקפותיו הציוניות והדתיות לא זכו להערכה רבה בימיו. הרב גלזנר במעיל לבן עם סגל בית המדרש למורים 'המזרחי' בירושלים, תרפ"ד (1924) בית המכירות קדם

בטקסט בפורמט מחקרי, המבוסס על עבודת הדוקטור שכתב המזכיר, הספר כתוב בלשון קולחת, ערוך כהלכה ומלווה באיורים, במפות ובטבלאות המקילים על הבנת הנאמר.

הספר חשוב במיוחד למתעניינים בתולדות ישראל בעת החדשה, למתעניינים בקהילות שומרי המצוות – הציונים והלא ציונים – ובעיקר למעוניינים להכיר טוב יותר את יהדות הונגריה, שלמעט קורותיה בתקופת השואה העיסוק בה לוקה בחסר. □

ד"ר מנחם קרויקרץ חוקר האורתודוקסיה היהודית והחברה החרדית. מחבר הספרים 'הקטא': הרבי מסאטמר – רבי יואל טייטלבוים' *Jewish Hungarian Orthodoxy: Piety and Zealotry*, שניהם עוסקים ביהדות האורתודוקסית בהונגריה

המחויב באופן עמוק למסורת היהודית ולשמירת מצוות דקדקנית, יכולה להיות מגוונת. בדומה לקיומן המקביל של היהדות החסידית והיהדות הליטאית באזור תחום המושב של האימפריה הרוסית, גם בהונגריה התפתחו זו לצד זו אורתודוקסיה שמרנית, קנאית ובלדנית, ואורתודוקסיה מתונה וליברלית יותר. כל אחת מהן, לרבות התפיסה הציונית דתית שבה דגל הרב גלזנר, גיבשה את זהותה הייחודית דווקא בשל ההתחככות המתמדת עם השקפות עולם אחרות שהיו דומות לה בתחומים אחדים ושונות ממנה באחרים.

חשיבות משנתו המדינית והתורנית של הרב גלזנר אינה נובעת מעצם היותו מורד במוסכמות, וגם לא בשל היותו בן לאצולה רבנית, אלא בעיקר בשל הבהירות שבה ניתח את מצב האומה בכלל, ואת מקומה ותפקידה של היהדות שומרת המצוות בפרט. הספר כולו הוא מעין מבוא נרחב לדברים המכוננים של הרב גלזנר שהובאו בסופו. מבלי לרדת לעומקם של דברים, מבלי להכיר את יסודותיה של האורתודוקסיה ההונגרית בכלל ואת תולדות חייו של הרב גלזנר בפרט, קשה לעמוד על החידוש העצום בדבריו, בתקופה ובמרחב התרבותי שבהם נהגו. במרכז הביוגרפיה שכתב שורק עומדת אישיות רבנית שגם בשיא פעילותה לא הייתה לה השפעה רבה אפילו בחוגים שבקרבתה פעלה. פועלו של הרב גלזנר לא זכה להערכה גם בחוגי המזרחי והוא לא נתפס כמי שיושב בכותל המזרח שלה. הספר מציינת היטב למבנה הקלסי של ביוגרפיה המציבה את תולדות האדם על רקע סביבתו, והוא מתאר את דמותו של הרב גלזנר הן בהקשר ההיסטורי המיוחד של האורתודוקסיה ההונגרית והן בהקשר הציוני דתי. למרות שמדובר

לרכישת מנוי חודשי

סגולה

מגזין ישראלי להיסטוריה

